

Szerbiai cigány kutatások – kutatástörténeti áttekintés

A csodatevő „Bibija – nénikét” a pravoszláv cigányok védszentjét minden év március utolsó péntekén ünneplik böjti ételekkel és forralt pálinkával egy terebélyes körtefa körül. Remélem hogy „Bibija – néni” védelmébe vesz minket is, hiszen ez a nap az Ó napja. Belgrádban 1935-ben megalakult „Bibija – nénikét” véd-szentként ünneplő belgrádi cigányok társasága.

A Társaság szabályzatát az akkori Belügyminisztérium 1935. május 13-án beiktatta és működött is a második világháborúig. A „Bibija – néni” ünneplése viszont megmaradt napjainkig.

Az első szerb nyelven megjelent cigányokról szóló könyv (még hozzá egyházi szláv nyelven) *A magyar cigányok eredettörténete és néhány elbeszélés*, 1803-ban látott napvilágot Budán.

A szerző szerint egy tréfás tartalmú könyvecskéről van szó, szórakoztató olvasmányként ajánlja az olvasónak, elsősorban a törökkanizsai földesúrnak, Szervický Györgynek, a mecénásnak. E könyv mai méltatója Bozidar Kovacek túl²⁴ szerénynek ítéli az ajánlást, hiszen a könyv első része komoly tanulmánynak tekinthető. A cigányok eredettörténetéhez felhasználta a kor legjobb szakértőit, Grellmann, Enessey György és Huszti András munkáit is. A második részben csakugyan vidám, azaz tréfás történeteket közöl, amelyek cigányok és nem cigányok között történtek. E tréfás történetek (35) már megjelentek más nyelveken (pl. *A nagyidai cigányok története*) egyetlen kivétellel, amelyben kimondottan szerb nyelvi szójáték a történet témája.

A könyvnek nagy sikere lehetett, mert a második bővített kiadáshoz az akkori szerkesztő Arkadije Belan „*nagyon nehezen talált az eredeti példányból*”.²⁵

A cigányokról szóló kiadványok száma a XIX. században ezzel a két könyvecskével ki is merült. Vuk Štefanović *Karadžić* a jeles nyelvújító és szótárkészítő utal cigány eredetmondákra, közöl cigányokról szóló mondákat, meséket, szótárában felsorolja a cigányokra utaló elnevezéseket, de ezzel a problémával nem foglalkozik részletesebben.

A XX. század első évtizedében viszont megjelent az első cigányokról szóló összefoglaló munka Tihomir Djordjević a neves néprajzkutató doktori értekezéseként *Die Zigeuner in Serbien I-II*, (A szerbiai cigányok) német nyelven és a kuriózum kedvéért Budapesten nyomtatták ki 1903-ban és 1906-ban. Tihomir Djordjević (1868–1944) számos tanulmányt írt a cigányokról a következő évtizedekben is, például *A szerb királyságban élő cigányok vallása, életmódja és foglalkozása* (Vera, nacín zivota i zanimanje u Cigana Kraljevine Srbije), foglalkozott a cigány népzenevel is, fivérével Vladimírral. Érdekességként megemlítem, hogy Tihomir Djordjević

nővérének leányai a Jankovic nővérek folytatták bácsikájuk munkáját, és számos néptáncot jegyeztek fel.

A két világháború között valamint a második világháború utáni időszakban számos résztanulmány jelent meg szerb nyelven. Ezt igazolja az 1970-ben megjelent cigány bibliográfia.²⁶ Az 508 címszót tartalmazó bibliográfiából 43 írás szól a szerbiai, 4 a vajdasági és 3 a koszovói cigányokról.

A legtöbb mű néprajzi adatgyűjtés alapján íródott, alig van közöttük olyan munka, ahol levéltári adatokra, esetleg eredeti dokumentumokra hivatkoztak volna. E periódusban kezdte el munkásságát a nyelvész Rade Uhlík (igaz Szarajevóban tehát Boszniában) de szerbhorvát nyelven), akiből a későbbiekben kiváló romológus lett.

A '70-es évektől megélné a megélné az érdeklődés a romakutatás iránt. 1973-ban indították el a *Glas Roma* (A romák hangja) című folyóiratot, amely a romák társadalmi és kulturális kérdéseivel foglalkozott. E havonta megjelenő folyóiratról összesen 9 szám jelent meg. Informatív jellegű, mivel főleg a romák szociális helyzetéről és jogi státusáról szóló tanácskozások sora jellemző még a '70-es évekre (Bor 1970., Kraljevo 1972., Subotica 1974., Belgrád 1975.).

A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete 1976 őszén szervezett egy interdiszciplináris jellegű konferenciát: *A romák életmódja és szokásai országunkban* (Zivot i obicaji Roma u nasoj zemlji) amelyen 39 belföldi és 7 külföldi kutató vett részt. A következő évben a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Társadalomtudományi Osztálya keretein belül megalakult egy romológiai bizottság azzal a céllal, hogy tanulmányozza a romák nyelvét, irodalmát, szokásait és múltját. Sajnos, mint ahogy soha nem jelent meg nyomtatásban a konferencia anyaga, ugyanúgy a Bizottság által tervezett célkitűzés, azaz a kutatás sem valósult meg.

A '70-es évek végén megjelent viszont a *Vajdasági Múzeum* különkiadványa, Mirjana Maluckov szerkesztésében *Néprajzi adatok a vajdasági romák- cigányokról* címmel. E monográfia a vajdasági néprajzkutatók közös munkájának eredménye, amely Rajko Nikolić kérdőíve alapján készült el 76 településen.

A következő évtizedben már jelentősebb eredmények születtek. Tihomir Djordjević úttörő munkája mellett először jelent meg egy összefoglaló mű a jugoszláviai romákról.²⁷ Az élő roma színhagyomány 12 külön kiadványban jelent meg. A néprajz, folklór, szociológia és történelem határait érinti Rajko Djuric három könyve.²⁸

A '90-es évekig számos tanulmány készült el etnomuzikológiából és etnokoreológiából. Néhány levéltári adatokra támaszkodó tanulmány is napvilágot lá-

tott. A romák kutatásába bekapcsolódtak a szociológusok, pedagógusok is szép számban.

Az a tudományos konferencia, amely *A romák fejlődése Jugoszláviában – problémák és tendenciák* címmel 1989. január 12-13-án Belgrádban zajlott le a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Társadalomtudományi Osztályának szervezésében azt a megállapodást eredményezte, hogy fel kell újítani a rendszeres kutatást, mert a beszámolók és az azt követő vita alapján kiderült, mennyire összetett a roma problematika. A romák helyzetét a társadalomban csak interdiszciplináris kutatás után lehetséges tudományosan felmérni. Az Akadémia elnöksége felújította a néhai Romológiai Bizottságot új néven: A romák életmódját és szokásait tanulmányozó Bizottság (Komisija za proucavanje zivota i obicaja Roma; Committee for research into the life and customs of the Gypsies), amely 1989 végére kidolgozott egy tizenegy témából álló tervet:

A belgrádi romák frott forrásai és irodalma a XIX. és XX. századból.

Romák a Szerb Néprajzi Értesítőben (Srpski Etnografski Zbornik).

Roma települések Szerbiában.

A romák életmódja és szokásai Kruševacon és környékén.

A romák és a zene Szerbiában.

Roma szájhagyomány.

Romák a jugoszláviai népek irodalmában.

Roma nyelvjárási atlasz Szerbiában.

Roma gyerekek tevékenysége Szerbiában.

Reproduktív viselkedés és viszonyulás a gyermekhalandóság iránt.

A jugoszláviai romák meghurcoltatása a második világháborúban.

Az eltelt évtizedben e Bizottság három tudományos konferenciát szervezett, az ott elhangzott beszámolók nyomtatásban is megjelentek.²⁹

IRODALOM

24. Kovaček, B.: *Prva srpska knjiga o Romima. Društvo Vojvodine za jezik i knjizevnost Roma. Novi Sad, 1996.*

25. Belan, A.: *Stematografija cigana madjarski sa sobranijem razlicitij dosetljivij, smesnij i saljivij Pripovedcica. Izdanje drugo, popravljio i sa 100 kom. Anekdotna umnozeno trudomi i troskomi Arkadie ot Belan, u Budimu, 1834.*

26. Andrejić, L.: *Prilog bibliografiji o Ciganima. Beograd, 1970.*

27. Vukanović, T.: *Romi (Cigani) u Jugoslaviji. Vranje, 1983.*

28. Djurić, R.: *Zigeuner, ein Volk aus Feuer und Wind. Eltville am Rhein, 1980., Seobe Roma. Beograd, 1987., Cigani sveta. Beograd, 1988.*

29. Macura, M. (szerk.): *Razvitak Roma u Jugoslaviji. Problemi i tendencije. Beograd, 1992., Društvene promene i položaj Roma. Beograd, 1993., Cigani – Romi u prošlosti i danas. Beograd, 2000.*

Adam Bartosz

Cigánykiállítás a Tarnówi Néprajzi Múzeumban

A *Tarnowi Néprajzi Múzeumban* (amely a területi múzeum része) 1990-ben hozták létre a romák, a cigányok történelmének és kultúrájának állandó kiállítását. A ciganológiai kollekció 1979-ben jött létre ebben a múzeumban. Ez az egyetlen múzeum Lengyelországban, amely programszerűen gyűjti a romák történetével és kultúrájával kapcsolatos dokumentumokat és tárgyakat, és az állandó ciganológiai kiállítás az egyetlen ilyen jellegű bemutatási lehetőség Európában.³⁰

A ciganológiai kiállítás egy régi udvarház három termében helyezkedik el, amely épületben a *Néprajzi Múzeum* is működik. Színes táblákon kerülnek bemutatásra többek között a cigányok Indiából való vándorlásának útvonalai, európai elhelyezkedésük, számszerűségük, nyelvük fejlődése, Lengyelországból és Lengyelországba való vándorlásuk iránya és ideje. Hasonló formában kerülnek ábrázolásra a cigány nép üldöztetésének drámai eseményei, a XV. század végi cigányellenes dekrétumoktól kezdve Nyugat-Európa országaiban, a román törvényhozáson keresztül – amely a cigányokat rabszolgáknak tartotta – a hitleri népiértésig – amikor a számítások szerint, a náci politika által befolyásolt területeken a roma lakosság körülbelül felét kipusztították. A kiállításnak ezt a részét az üldöztetések áldozatainak fényképei illusztrálják, va-

lamint egy térkép, amely a meggyilkoltak számát mutatja Európa egyes régióiban.

A kiállítás bemutatja a Lengyelország számára oly sajátos, a királyi udvar, és az egyes feudális urak birtokán kijelölt cigányvajdák által megválasztott cigánykirályok funkcióját.

A *cigánykirály* hivatala a XVII. század közepétől volt ismert és kitartott a XX. században egészen a 30-as évekig. Az utolsó nyilvánosan, 1936-ban megkoronázott király Janusz Kwiek volt, a *kelderár* törzsből.

A kommunista időszakot azoknak a jogszabályoknak másolatai mutatják be, amelyek a cigányok erőszakkal történő letelepítésére törekedtek, ami végül is 1964-ben bekövetkezett.

A romák történetének utolsó időszakát – a nemzeti roma szervezetek megalakulása, a nemzeti jelképek: himnusz, zászló létrehozása – a roma kongresszusokról készült fényképek ábrázolják.

Annak illusztrálására, milyen különbözőségek léteznek a romák között, a kiállítás bemutatja a különféle mesterségeket és jövedelmi forrásokat, ide értve a mágiát is.

A bemutató termeken kívül, a múzeum udvarán egy cigány skanzen került kialakításra, ahol összegyűjtötték a cigány kocsikat, szekereket. A nyári szezonban